

УДК 371.134+39(477)

О. О. Циганок

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА ДО
УКРАЇНОЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ ЯК
ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

**PREPARATION OF FUTURE TEACHERS-PHILOLOGISTS FOR
UKRAINOZNAVSTVO WORK IN SECONDARY SCHOOL AS A
PEDAGOGICAL PROBLEM**

Резюме. У статті аналізується зміст понять «підготовка», «готовність», «українознавство», «українознавча робота». Увага акцентується на ролі педагога в сучасному освітньому процесі. Підготовка майбутнього вчителя до українознавчої роботи в школі передбачає оволодіння ним певною сумою українознавчих знань, умінь і навичок, необхідних для успішної професійної діяльності.

Ключові слова: підготовка, готовність, українознавча робота, українознавство, знання, вміння і навички.

Резюме. В статье проанализировано содержание понятий «подготовка», «готовность», «украиноведение», «украиноведческая работа». Внимание акцентируется на роли педагога в современном образовательном процессе. Подготовка будущего учителя к украиноведческой работе в школе предполагает овладение им определенной суммой украиноведческих знаний, умений и навыков, необходимых для успешной профессиональной деятельности.

Ключевые слова: подготовка, готовность, украиноведческая работа, украиноведение, знания, умения и навыки.

Author (Tsyhanok O. O.)

Summary. The meanings of such words as: «preparation», «readiness», «Ukrainoznavstvo», «Ukrainoznavstvo work» were analyzed in the article. Attention

was paid to the role of the teacher in a modern educational process. Preparation of future teachers-philologists for Ukrainoznavstvo work in school involves learning certain amount of Ukrainoznavstvo knowledge and skills that are required for successful professional activity.

Keywords: preparation, readiness, Ukrainoznavstvo work, Ukrainoznavstvo, knowledge and skills.

Школа – одна з провідних ланок суспільного організму. Тому її модернізація є об'єктивною передумовою творення нової європейської держави. Від того, як буде організоване життя шкільного колективу залежить те, яким буде молоде покоління держави.

Як зазначає В. Кузь, суспільство знань вносить якісні зміни в методологію та зміст сучасної освіти – це, насамперед, неперервність; набуття студентами та учнями нового статусу – громадян суспільства знань, що передбачає наднаціональний підхід до етнічних, конфесійних та інших відмінностей людей, глобальну людську етику і гідність, толерантність, солідарність тощо; зміна місії, ролі і поля діяльності навчальних закладів, викладачів, учителів; зміна системи взаємовідносин між тими, хто навчає, і тими, хто навчається [6]. Талановиті елітні вчені виростають з обдарованих дітей, яких ми маємо відшукувати вже в дошкільному, навіть ранньому віці, і далі їх плекати, аби жодне обдарування не було втрачено [7, с. 33].

Мета вищої педагогічної освіти сьогодні вбачається не у підготовці спеціаліста, а у вихованні професіонала, тобто насамперед людини «у всій повноті її особистісного духовного багатства та індивідуальної своєрідності, суб'єктивного досвіду, компетентності в галузі людинознавства і спілкування, з розвиненим «комунікативним ядром» – здібністю адекватно відобразити реальність, формувати й виявляти власне ставлення до явищ, поводитися відповідно не тільки і не стільки до зовнішніх регуляторів, скільки до внутрішніх – совісті, моральності, честі, людської та професійної відповідальності» [8, с. 243].

За визначенням А. Сбруєвої у сучасному навчальному закладі викладач виконує роль «навігатора», інтерпретатора нових знань для тих, хто навчається, формуючи їхні індивідуальні освітні траєкторії [14, с. 888].

Проблеми підготовки педагогічних кадрів досліджували Ю. Азаров, К. Ахіяров, В. Гончарук, А. Глузман, Л. Йовенко, А. Капська, О. Коберник, В. Кремень, Н. Ничкало, О. Кучерявий, О. Пехота, О. Савченко, Н. Сивачук, С. Сисоєва, М. Сметанський, В. Шахов та ін.

Загальнопедагогічну підготовку вчителя в системі вищої педагогічної освіти досліджувала О. Абдулліна, інтенсифікацію процесу навчання розглядав Ю. Бабанський, Л. Кондратенков аналізував питання співвідношення таланту і праці вчителя тощо.

У працях В. Бондаря, О. Борисової, П. Гусака, М. Євтуха, О. Мороз, Н. Ничкало, В. Радула, В. Семиченко, В. Сластьоніна та ін. сконцентровано увагу на загальних проблемах професійної підготовки майбутнього педагога.

Термін «підготовка» визначається як запас знань, одержаний ким-небудь, «підготувати» має декілька значень: 1) зробити що-небудь попередньо для обладнання, організації чого-небудь; 2) навчити, дати необхідні знання для чого-небудь; 3) попереднім повідомленням викликати схильність до сприймання чого-небудь [10, с. 532]. Д. Ушаков поняття «готовність» пояснює так: 1) стан готовності, стан підготовки до чого-небудь; 2) наважитися на що-небудь, бажання, схильність, намір, згода зробити щось; 3) стан, у якому все було виконане, все підготовлене до чогось [17].

Важливою умовою ефективної педагогічної діяльності є засвоєння майбутнім учителем морально-інтелектуальних і професійно-педагогічних цінностей, формування високого ідеалу та творчого стилю педагога.

На сучасному етапі підготовка вчительських кадрів, спрямована на передачу студентам певного обсягу знань, умінь і навичок, втрачає свою перспективність. Виникає необхідність «... зміни стратегічних, глобальних цілей педагогічної освіти, перестановки акценту зі знань спеціаліста на його людські, особистісні якості, що постають водночас і як мета, і як засіб його

підготовки до майбутньої професійної діяльності» [12, с. 35]. Національна стратегія розвитку освіти в Україні має на меті підвищити доступність якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки та забезпечити особистісний розвиток людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання упродовж життя. [9].

Україна розпочала процес інтеграції в європейську спільноту, а це передбачає реформування усіх сфер життя держави – політичній, економічній, соціальній та духовній. Не залишається осторонь освітня галузь, зокрема вища школа.

Як наголошується у зверненні прес-служби НАПН України до громадян держави: «Нині вітчизняна освіта повинна здійснювати системні реформи, спрямовані на досягнення високих європейських стандартів якості, впроваджувати у навчально-виховний процес сучасні педагогічні та інформаційні технології, формувати у молодого покоління професійні компетенції, здатність до неперервної самоосвіти, духовного самовдосконалення, вміння працювати в умовах ринку» [4, с. 1].

На загальних зборах Національної академії педагогічних наук України, що відбулися 4 квітня 2014 року, Голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти Л. Гриневич звернула увагу на те, що сьогодні і суспільство, і освіта, і педагогічна наука переживають надзвичайний момент. Фактично закладається нова державна ідеологія і політика, відбуваються зміни у державних інституціях, народжуються нові соціальні стратегії. Якою постане Україна в період наступної постреволюційної стабільності багато в чому залежить від освіти [13, с. 1].

Директор Інституту педагогіки НАПН України О. Топузов визначає два взаємопов'язані завдання, що постають перед сучасною педагогікою та дидактикою: «По-перше, треба вчасно та адекватно реагувати на потреби педагогічного процесу, навчання та освіти, зумовлені суспільно-економічним поступом, суспільними та особистісними запитами до результатів освіти, які

змінюються. Розвиток і діяльність системи освіти, яка прагне не лише встигати за потребами суспільства й особистості, а й впливати на них, виконувати свою виховну й розвивальну місію, має базуватися на “випереджальній інформації про необхідність, можливості й наслідки майбутніх впливів”.

Система освіти приречена в сучасних умовах на прогнозування майбутніх суспільних і особистісних запитів (і невідкладне втілення відповідей на них в педагогічній практиці): тобто на випереджальний розвиток. На думку Б. Гершунського, система освіти за своєю сутністю працює на майбутнє і за своїми темпами має випереджати розвиток нової техніки й технології. У визначенні завдань системи освіти потрібно виходити не так з теперішніх потреб виробництва, науки й культури, як з прогнозування майбутніх потреб» [18, с. 6].

В умовах реформування освіти майбутній учитель розглядається не тільки як «суб'єкт педагогічної дії, як носій ініціативи, здатний до самопізнання і саморозвитку», він – єдина ланка між поколіннями [3, с. 275]. У Білій книзі національної освіти України сказано, що педагог виступає як індивідуальний суб'єкт педагогічної діяльності й водночас як суспільний суб'єкт – носій громадських знань і цінностей. Тому, в суб'єктивній характеристиці педагога поєднуються ціннісна та інтелектуальна сторони, до яких долучаються предметно-професійні та загальнокультурні знання. Педагог має бути особистістю, якій притаманне все розмаїття індивідуально-психологічних, педагогічних, поведінкових та комунікативних якостей [3].

Визначаючи бачення підготовки вчителів, сучасні дослідники звертають увагу на те, що школі сьогодні потрібен не просто хороший учитель, а «вчитель-технолог, учитель-майстер, учитель-новатор». Це має бути людина з «інноваційним мисленням, здатна усвідомлено взяти на себе відповідальність як за особистість іншої людини, що постійно розвивається, так і школи як системи, що теж перебуває у розвитку» [11, с. 4].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень минулих років засвідчив, що на сучасному етапі визначені вимоги до вчителя-філолога, вироблена модель

особистості педагога, ведуться пошуки вдосконалення його подальшої професійної підготовки.

На необхідності вдосконалення системи підготовки майбутнього вчителя-словесника наголошувала О. Копусь. Адже сучасний учитель-філолог має бути наставником і справжнім професіоналом у галузі освіти, орієнтуватися у нових соціокультурних умовах, оволодівати та орієнтуватися у швидко накопичуваній науковій інформації, уміти перетворювати педагогічну теорію в інструмент своєї професійної дії [5].

Питання підготовки майбутніх учителів-філологів стали предметом досліджень О. Лентьєва, Н. Кузьміної, В. Кан-Калика, М. Баранової, Т. Ладиженської, А. Михальської, З. Смелкової, Н. Іпполітової, Є. Голобородька, І. Гудзика, Л. Давидюка, Г. Михайловської, Г. Шелехової, Н. Волкової, Н. Бутенка, Н. Остапенка, Т. Симоненка.

Тому важливою умовою формування професіоналізму майбутнього вчителя-філолога у ВНЗ є опанування і поглиблення знань з української мови, формування у студентів основних теоретичних знань з мови і літератури (це є важливим показником та запорукою готовності студентів до професійної діяльності – дослідницької, виробничої, викладацької) [2, с. 51].

Особливу увагу слід звертати на якість та рівень спілкування вчителя та його мовленнєву культуру, яка є необхідною складовою особистості педагога.

Темою нашого дослідження є підготовка майбутніх учителів до українознавчої роботи в загальноосвітній школі, а тому, увага акцентується на ролі українознавства у змісті навчання (самостійний навчальний курс, а також наповнення навчальних предметів українознавчим змістом), у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Предметом українознавства є «феномен українства, закономірності, досвід і уроки його етно-, націє-, державотворення, суспільного устрою, матеріального й духовного життя, формування і розвитку етнічної території (України)» [19, с. 5].

Тому історію, культуру свого народу необхідно вивчати не тільки в

контексті окремих явищ, подій, а як цілісне бачення історичного процесу у дихотомії часу й простору, що дасть змогу вирватися із полону часу, соціально-політичних, галузевих, регіональних обмежень, впливу суб'єктивної думки сучасників, сприятиме адекватному самопізнанню, самовдосконаленню. Л. Токар наголошує, що «феномен українознавства проявляється саме у створенні в свідомості своєрідної матриці співвідношення деталей і цілого» [16, с. 25–34].

Вважаємо, що підготовка майбутнього учителя до українознавчої роботи в загальноосвітній школі означає формування необхідних мотивів, мотивацій, настанов, досвіду, надання його психічним процесам і якостям таких властивостей і станів, які забезпечать йому можливість ефективно організовувати педагогічну діяльність та оптимально нею управляти.

Термін «українознавча робота» розуміємо як систему навчально-виховних заходів, які здійснює школа, сім'я, громадськість чи окремих педагог з метою прилучення учнів до надбань духовної і матеріальної культури народу, формування суспільно-ціннісних психологічних, фізичних, професійних, морально-політичних, патріотичних та інших якостей. Для успішної роботи з учнями в окресленому напрямі вчитель повинен глибоко знати суть українознавства, його складові, вміти організовувати, проводити, аналізувати українознавчі заходи, залучати до них дітей, керувати цими процесами.

У понятті «українознавча робота» домінантним є українознавство. Аналіз наукової літератури дає можливість зупинитися на визначенні українознавства як цілісної системи наукових інтегративних знань про Україну й світове українство як цілісність, як геополітичну реальність, що розвивається в цілісності простору й часу, воно є важливим складником про всесвітнє людське суспільство крізь призму феномену українства. Містить у собі інформацію про етнімію, територію, яку населяв український етнос упродовж свого формування та існування і до сьогодення, природу, ресурси, особливості екології, мову як універсальний феномен буття і свідомості етнімії, політичний і суспільний лад, матеріальну і духовну культуру (релігію,

філософію, світогляд, мистецтво, освіту, науку, право тощо), що розвивалися упродовж багатовікової історії нації та держави.

Н. Сивачук на основі аналізу праць В. Вернадського, А. Кримського, І. Франка, П. Ігнатенка, В. Кузя, С. Павлюка, Ю. Руденка, Р. Скульського, М. Стельмаховича, М. Стрункої визначає українознавство як інтегровану систему фундаментальних знань про конкретний народ, особливості його трудової діяльності й побуту, менталітету, матеріальну і духовну культуру, історичний досвід і нинішній спосіб організації життєдіяльності (державотворення, побудова суспільства, права, захисту себе та ін.), його традиції, звичаї, знання (педагогіки, медицини, агрономії, метеорології тощо), про родовід людини, спосіб життя і виховання в сім'ї, про отчий край і все пов'язане з ним, місце та роль народу в розвитку світової цивілізації тощо [15, с. 10].

Таке розуміння поняття «українознавства» дає підстави науковцям і педагогам включати до нього наступні галузі знань: етнографія України, етнологія, історія, археологія, література, фольклористика, релігієзнавство, націологія, етнопсихологія, етнопедагогіка, етнолінгвістика, право, народне мистецтво, українське дитинознавство тощо.

Отже, складовими структурами і засобами українознавства є: рідна мова, історія народу, родинно-побутова й духовна культура, народні традиції, звичаї, обряди, мораль, вірування, усна народна творчість, декоративно-прикладні та інші види мистецтв, народні знання, народні символи, національна символіка та ін..

Вирішальне значення у підготовці майбутнього вчителя до українознавчої роботи в загальноосвітній школі належить блоку фахових дисциплін, як-от: українська мова, література, фольклор, діалектологія, мовознавство, лінгвофольклористика та ін., оскільки вони найбільшою мірою формують майбутнього фахівця-філолога й українознавця.

Серед основних завдань мовної освіти студентів-філологів ми визначили такі:

- мову розглядати як один із основних чинників формування генофонду нації;

- підвищити мовленнєвий рівень студентів засобами українознавства, етнопедагогіки;
- розвивати в студентів потребу оволодівати народним мовним етикетом та ритуальними словесними формулами;
- формувати у майбутніх учителів-філологів поняття «інтелігентне мовлення» та прагнення досконалого володіння ним;
- виховувати в юнаків і дівчат ставлення до діалекту як до храму духовності, як до мови наших предків.

Вважаємо, що студент-філолог має бути повноцінною мовною особистістю, яка володіє нормами мовленнєвої поведінки, відповідає за власний мовленнєвий вчинок. «Він повинен уміти не просто розповідати чи відповідати на питання, а переконувати, вести за собою, врешті – мати потенціал для того, щоб стати взірцем для своїх майбутніх учнів» [1, с. 263].

Таким чином, підготовка майбутнього вчителя до українознавчої роботи в школі передбачає оволодіння ним певною сумою українознавчих знань, умінь і навичок, необхідних для успішної професійної діяльності. Мета цієї роботи, яку має організувати й проводити вчитель, – прилучення до надбань духовної і матеріальної культури українського народу, формулювання в них національної самосвідомості, морально-політичних, патріотичних, громадянських та інших якостей.

Для того, щоб успішно готувати студентів до майбутньої українознавчої роботи в загальноосвітній школі, необхідно знати не лише суть українознавства, а дійсний стан такої роботи у навчально-виховних закладах різних рівнів акредитації, її зміст і особливості, уявляти, яку суму знань треба засвоїти вихованцям, які якості сформувати в них. З цією метою проаналізована численна українознавча література, навчальні плани, програми, педагогічний досвід вищих навчальних закладів.

Література

1. Академічна риторика : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / автор. кол. : Сивачук Н. П., Снігур І. М., Санівський О. М. – Умань : ВПЦ

«Візаві», 2013. – 375 с.

2. Бельчева Т. Ф. Формування професійно-комунікативних умінь у майбутніх – учителів-філологів як педагогічна проблема / Т. Бельчева, Л. Ковальська // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – К. : Гнозис, 2014. – Вип. 5, т. 5 (56), дод. 1 : Тем. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 47–57.

3. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Андрущенко, Г. О. Балл [та ін.] ; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя ; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с.

4. Від освіти залежить майбутнє України // Педагогічна газета. – 2014. – Березень (№ 3 (235)). – С. 1.

5. Копусь О. А. Теоретико-методичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання» / Копусь Ольга Антонівна; наук. консультант А. М. Богуш ; МОН України, Держ. заклад «Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка». – Луганськ, 2013. – 43 с.

6. Кузь В. Г. Нова освітня парадигма – нові освітні технології / В. Г. Кузь // Педагогіка і психологія : вісник АПН України : наук.-теорет. та інформ. журн. НАПН України. – 2011. – № 2. – С. 28–35.

7. Кузь В. Г. Плекаймо сучасну інтелектуальну еліту / В. Г. Кузь // Педагогіка і психологія : вісник НАПН України : наук.-теорет. та інформ. журн. НАПН України = Pedagogics and psychology. – 2013. – № 3. – С. 31–36.

8. Куликова Л. Н. Проблемы саморазвития личности / Л. Н. Куликова. – Хабаровськ : Изд-во ХГПУ, 1997. – 315 с.

9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : схвалено Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

10. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и

фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова ; РАН ; Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.

11. Освітні технології : навч.-метод. посібн. / [О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2002. – 255 с.

12. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посібн. / [О. М. Пехота, В. Д. Будаєв, А. М. Старєва та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. – К. : Видавництво “А.С.К.”, 2003. – 240 с.

13. Посилувати реальний інноваційний вплив на освіту і все суспільство // Педагогічна газета. – Квітень (№ 4 (236)). – 2014. – С. 1.

14. Сбруєва А. А. Суспільство знань / А. А. Сбруєва // Енциклопедія освіти / АПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 887–888.

15. Сивачук Н. П. Підготовка майбутніх учителів до народознавчої роботи в школі (на матеріалі філологічних факультетів) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Професійна педагогіка» / Сивачук Наталія Петрівна ; АПН України, Ін-т педагогіки. – К., 1997. – 24 с.

16. Токар Л. К. Об'єкт і предмет українознавства / Л. К. Токар // Українознавство. – 2001. – № 1. – С. 25–34.

17. Толковый словарь русского языка : В 4. т. / Б. М. Волин (гл. ред.), Г. О. Винокур (сост.), Д. Н. Ушаков (гл. ред.). – М. : Терра, 1996. Т. 1 : А – Кюрины. – М. : Терра – 1562 стб..

18. Топузов О. Педагогічна і дидактична прогностики / Олег Топузов // Педагогічна газета. – 2014. – № 4 (236). – С. 6.

19. Українознавство : навч. прогр. нормативної дисц. для вищих закл. освіти. – К. : Генеза, 1997. – 32 с.